

MEMO 2015/2

Osvobození koncentračního tábora Holýšov polskou neoficiální armádou a spojeneckými vojsky ve vzpomínkách pamětníků/ The Liberation of the Concentration Camp Holysov of Polish Unofficial Army and Allied Forces in Memories

Naděžda Morávková – Lukáš Taitl

Abstrakt

Článek sleduje stopy aktivit polské neoficiální Svatokřížské armády na konci druhé světové války a zejména její reflexi ve vzpomínkách pamětníků. Svatokřížská armáda zasahovala v koncentračním táboře Holýšov a jen několik hodin před příjezdem spojeneckých vojsk osvobodila zde internované zajatky. Vzpomínky svědků zobrazují Poláky rozdílně, což dotváří obraz kontroverznosti této armády.

Abstract

Article tracks activities of unofficial Polish Army “Brygada Świętokrzyszka” at the end of the Second World War, and particularly its reflection in memories. Army “Brygada Świętokrzyszka” intervened in a concentration camp Holysov even a few hours before the arrival of Allied troops and liberated the prisoners interned here. There are difference portraits of Polish in memories, it is an another proof of its controversy.

Klíčová slova: Holýšov; koncentrační tábory; Brygada Świętokrzyszka (Svatokřížská brigáda)

Key Words: Holysov; concentration camps; Polish army Brygada Świętokrzyszka

Svatokřížská brigáda

Brygada Świątokrzyszka (Svatokřížská brigáda) vznikla v srpnu 1944 v polském městě Kielce, metropoli Svatokřížských hor, severně od pásma Tater. V té době čítala kolem 800 příslušníků. V květnu 1945, kdy operovala na Domažlicku, měla již téměř 1500 bojovníků, k nimž se ještě řadili příslušníci rodin mnohých z nich.

Byla aktivní od srpna 1944 do června 1946 jako jedna z vojenských jednotek podzemní organizace Národních ozbrojených sil (Narodowe sily zbrojne – NSZ), založené roku 1942 jako třetí nejsilnější organizace polského hnutí odporu (po tzv. Zemské armádě – Armia krajowa – AK a po organizaci Rolnické prapory – Bataliony chłopskie). Posláním brigády bylo prosazovat vojenskou silou program odbojové organizace NSZ. Velice spektakulární byl její dlouhý, několika set kilometrový přesun Německem naproti postupujícím americkým vojskům, aby se pak otočil a skončil na území Protektorátu Čechy a Morava.¹³⁸ Ozbrojená jednotka Brygada Świątokrzyszka byla složena z 1. a 2. batalionu 202. pluku pěchoty, dále z 1. a 2. batalionu 204. pluku pěchoty. Muži byli vyzbrojeni hlavně německými zbraněmi a ve výzbroji jednotky bylo i několik malých děl.¹³⁹

Důvodem ústupu jednotky z Polska byla obava z východní fronty postupující na území Polska a to především z vítězící Rudé armády. NSZ vnímaly totiž Sovětský svaz jako stejného, možná dokonce většího nepřítele než Německo. Po paktu Hitler/Stalin a následném rozdělení Polska mezi Říši a Sovětský svaz, stanovilo místní odbojové hnutí jako nejvyšší cíl právě boj proti okupantům z východu. Vítězným postup Rudé armády na území Polska v roce 1944 a počátkem roku 1945 přivedl odbojové skupiny doslova do schizofrenické situace. Dosud bojovaly na domácím území pouze s týlovými jednotkami Wehrmachtu a teď se blížil celý frontový kolos, který v jejich případě znamenal jistý konec.

V roce 1944 se Svatokřížská brigáda rozštěpila do dvou frakcí. Umírněnější se přidala k Zemské armádě, zatímco druhá, radikálnější, začala bojovat proti polské

¹³⁸ BALCAR, Bohuslav. *Hvězdy a pruhy nad Chodskem*. Kdyně: RB-Print, 2010, s. 88.

¹³⁹ VALEŠ, Jan. *Holýšov v dobové fotografii 1938-1945*. Praha: Věra Nosková, 2013, s. 106.

tajné policii ovládané komunisty a proti agentům NKVD. Dá se říci, že bojovala během své válečné existence prakticky proti všem – jak proti německé a sovětské armádě, tak proti všem ostatním složkám polského odboje (a těch nebylo málo).¹⁴⁰

Část ozbrojených sil proto přešla do nově vytvořených jednotek tzv. Armia ludowa, které byly ve svém odboji řízeny Moskvou. Další část jednotek tzv. Armia krajowa, která se nedokázala s vedením Moskvy smířit, zvolila jako jediný způsob záchrany ústup vstříc spojeneckým vojskům. Část této armády, která se seskupila v podhůří Satokřížských hor si zvolila právě název tohoto pohoří do označení brigády. Nově vzniklé uskupení tzv. Brygada Świątokrzyszka se potom vydalo na svoji pout', aby ji ukončilo 28. dubna 1945 na dosah spojeneckých armád shodou náhod právě u Holýšova.¹⁴¹ V blízkých obcích Štíchoh, Kvíčovice, Neuměř a Všekary se 26. dubna 1945 ubytoval útvar polských vojáků, ustupujících před východní frontou na západ k Američanům.

Problematický byl vztah těchto jednotek k německé armádě. Nejprve sice bojovali proti Němcům, ale pak také proti polským partyzánským komunistickým oddílům, a dále obrátili zbraně proti Rudé armádě postupující na polské území. Z těchto důvodů Němci brigádu neodzbrojili, na Západ ale mohla ustupovat nikoliv přes německé, nýbrž pouze přes české území, a to pod podmínkou stálého dozoru pěti styčných důstojníků wehrmachtu, kteří kontrolovali její pohyb, zabezpečovali stálé spojení s veliteli místních německých jednotek a zabezpečovali Polákům přidělové lístky.¹⁴² Po válce byl ovšem tento status Brygady Świątokrzyszke vnímám podobně kontroverzně jako v případě Vlasovových jednotek.

¹⁴⁰ BALCAR. Bohuslav. *Hvězdy a pruhy nad Chodskem*. Kdyně: RB-Print, 2010, s. 88.

¹⁴¹ VALEŠ, Jan. *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008, s. 24.

¹⁴² BALCAR. Bohuslav. *Chodsko ve stínu hákového kříže II*. Kdyně: RB-Print, 2009, s. 45.

Vzpomínky na osvobození tábora

Většina vzpomínek francouzských žen popisuje nejpodrobněji den osvobození. Osvoboditele nazývají „polskými partyzány“ někdy dokonce „partyzány českými“..¹⁴³

Na počátku května 1945 byla situace v koncentračním táboře žen již beznadějná. Budovy neměly od výbuchu munice na nádraží střechy, nebylo co jíst, chyběla elektřina i v ostatním drátu kolem tábora. Tábor byl zabarikádován a Němci se ho chystali zapálit a tímto způsobem zcela zničit. Byly připraveny kanystry s benzínem a byl určen dozorce, který měl při příjezdu Američanů kanystry zapálit. Mezi vězni se rychlostí blesku šířila zpráva, že pomoc je nablízku.¹⁴⁴

Velitel brigády, major Antonin Szacki (pseudonym Bohun Dobrowski) vyslal skupinu pod vedením kapitána Stegana Skalského s úkolem přejít frontu, navázat kontakt s velitelstvím amerických jednotek a předat dopis, v němž sděloval záměr osvobodit vězně KT Holýšov.

Velitelství americké 2. pěší divize s tím sice souhlasilo, ale pouze pod podmínkou, že Poláci nevstoupí do města, nýbrž pouze obsadí hlavní výpadové cesty na Plzeň a do Staňkova, čímž zajistí hladký průjezd Holýšovem ve směru na Plzeň.¹⁴⁵

Marie Pitrou: *„Asi tři dny před osvobozením se kolem tábora začalo něco dít. Obyvatelé z civilních domů z okolí tábora odešli i se zavazadly a nechali u svých domků králíky i slepice. Jedna polská doktorka, která pracovala v táboře v ošetřovně a uměla velice dobře francouzsky, řekla, že potkala v obci jejich vojáky. Vojáci jí měli říci, že na ženy v táboře dávají pozor. Nevěřily jsme jí.“*¹⁴⁶

¹⁴³ VALEŠ, Jan. *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008, s. 24.

¹⁴⁴ BALCAR. Bohuslav. *Chodsko ve stínu hákového kříže II*. Kdyně: RB-Print, 2009, s. 44.

¹⁴⁵ Tamtéž, s. 45.

¹⁴⁶ VALEŠ, Jan. *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008, s. 73.

Catherine Roux: „*Den osvobození předznamenal již večer dne 4. 5. 1945. Po celý večer se ozýval zpěv žen z bloku, kde byly ubytovány Rusky. Slova písně hovořila o partyzánech a jejich boji.*“¹⁴⁷

Marie Beck-Pfeiffer: „*Dne 4. 5. 1945 se pokusil utéct z tábora komandant a několik dozorkyň SS. Všichni se převlékli do civilu a před odchodem zamkli ženy v blocích. Potom opustili tábor. Když ale zjistili, že se již ze všech směrů blíží k Holýšovu osvoboditelé, vrátili se do tábora zpět. Komandant potom učinil další pokus o svoji záchranu.*“

Nechal sepsat listinu s obsahem, kde měly vězněné ženy potvrdit svým podpisem, že se k nim po celou dobu činnosti tábora choval komandant slušně a že s nimi bylo pod jeho velením vždy jen dobře zacházeno. Ženám, které odmítly listinu podepsat, vyhrožoval, že když nezmění svůj názor a nepodepíší, nechá vyhodit celý tábor i s vězněnými ženami trhavinou do povětří. Já jsem i přes vyhrožování tuto listinu nikdy nepodepsala.“¹⁴⁸

Ráno 5. května nebylo možné vyjít z tábora. Most přes řeku byl poškozen, kolem lágru panoval nezvyklý hluk a křik. Všechny vězeňkyně se hrnou k oknům.

Marguerite – Marie Michelin: „*Ráno není nástup. Nikdo nejde do práce. Dělo hřmělo celou noc. Ale zase daleko. Podivné bylo, že za celou noc nebyl vyhlášen letecký poplach. Něco se děje ale nedokážeme si dát stále dohromady, co to všechno znamená. Doslechly jsme se, že všichni Italové byli z práce propuštěni a bylo jim přikázáno z Holýšova odejít. Někteří Francouzi prý již odešli z Holýšova samostatně a někteří se údajně přidali k českému odboji a k těm polským vojákům.*“

Zatím jsme nedostaly ani polévku. V Holýšově není voda. Není ji proto z čeho uvařit. Dostaly jsme jen syrové brambory s tím, že si je máme uvařit samy. V kuchyni v továrně už není nikdo, kdy by to udělal.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 60.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 65.

Stalo se to v půl jedenácté. Vše vypadalo jako z románu nebo jako z nějakého filmu. Dívala jsem se v tu chvíli s několika dalšími z okna. V části lesa, která se nachází nad blokem I jsme zahlédly nějaký pohyb. Po kraji lesa se pohyboval oddíl vojáků v khaki uniformách. Postupovali velmi opatrně. Maskovali se a vpřed se pohybovali tak, že postupovali od úkrytu k úkrytu. Je jich hodně. Z dalších stran se blíží další a další vojenské oddíly. Chovají se tiše. Neslyšíme ani povely ani výstřely. Je zvláštní vidět odtud z okna, jak se pohybují a zároveň vidět strážce na dvoře tábora, které o ničem venku neví a ani netuší.“¹⁴⁹

Pan Stanislaw Jaworski na toto období v jedné ze statí svého pojednání vzpomíná slovy: „Dne 4. 5. 1945 oznámil velitel brigády útok na koncentrační tábor v Holýšově. Díky místním odbojovým skupinám jsme získali přehled o poloze německých ozbrojených složek a o rozmístění těžkých zbraní umístěných v bunkrech. Také jsme získali plán tábora.“

Na základě těchto podkladů rozhodl velitel o útoku na koncentrační tábor dne 5. 5. 1945 v poledne, aby útok zaskočil vojáky v době oběda. Do akce byly určeny 2. batalion 202 pluku pěchoty, 2. batalion 204. pluku pěchoty a „pluton“ ženistů. Přístup jednotek k táboru střežily čtyři betonové bunkry (zde je možné, že se jednalo o původní československé opevnění) osazeny těžkými zbraněmi. Samotnou strážní jednotku tábora mělo potom činit 200 mužů ze stráží SS a asi 15 dozorkyň SS. V cestě k táboru bylo nutné také překonat betonový most přes koryto poměrně hluboké řeky. Po jeho překročení bychom se dostali až k samotnému táboru.

V lese před útokem stanovil plukovník Dąbrowski dobu zahájení útoku na 11:30 hodin. Útok provedený z lesa v tuto hodinu byl pro obránce překvapivý. Během půl hodiny jsme obsadili všechny čtyři bunkry, překročili jsme most přes řeku a otevřeli vrata do tábora. Překvapené strážce i dozorkyně se okamžitě vzdaly.“¹⁵⁰

¹⁴⁹ VALEŠ, Jan. *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008, s. 47.

¹⁵⁰ JAWORSKI, Stanislaw. Uwolnienie obozu w Holiszowie. In *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008, s. 24.

Vojáci a civilisté s bíločervenými polskými stužkami přelézají hradby ze všech stran. S namířenými puškami a pistolemi vnikají do kantýny SS, kanceláře, vrátnice. Rány z pušek a pistolí řezou vzduch. Za chvíli vybíhá na dvůr velitel tábora, pověstný sadista, s rukama vzhůru. Vzdává se. Zajaté strážce se krčí v hloučku ozbrojených vojáků. V koutě dvora leží německý voják, vedle něho dozorkyně tábora s vlasy vyrvanými v ústupovém boji.¹⁵¹

Plukovník Antoni Bohun – Dąbrowski v kapitole „Przebieg akcji na oboz koncentracyjny Holiszow“ popisuje akci, které sám velel, těmito slovy: „V 11:30 hodin na signál vystřelené zelené rakety vyrazily bataliony podle předem připraveného plánu do útoku. Druhý batalion 202. pluku postupoval lesem, kde byly stromy polámané bombardováním a všude samé krátery po bombách. Na svém postupu se dostal až k mostu, který překonával poměrně hluboké koryto řeky. Před zdoláním mostu došlo k malé poradě. Na rozkaz: „Poklusem!“ překonali vojáci batalionu most. Nad hlavami jim svištěly kulky vystřelené z nedaleko umístěných těžkých kulometů. Po překonání vtrhli vojáci batalionu do tábora a okamžitě obsadili budovu velitelství tábora. V době útoku se většina mužů ze stráží SS zdržovala v jedné budově, kde právě jedli svůj oběd. Zcela zaskočení se nestačili ani bránit. Po pětiminutovém ultimátu vyvěsili bílou vlajku a vycházeli po skupinkách z budovy s rukama nad hlavou. Soustředili jsme je na dvoře tábora u jedné zdi.

V tu samou dobu obsadil 1. batalion 202. pluku bunkry s těžkými zbraněmi, které jsme označili N1 a N2 a postupoval dál na muniční továrnu umístěnou v obci. Zároveň jistil i silnici vstupující do Holýšova od Staňkova.

První batalion 204. pluku překonal odpor v bunkrech N3 a N4 a obsadil přístupovou komunikaci do obce směrem od Plzně.

Mezitím jsme v táboře zajali asi 200 mužů obrany tábora a 15 dozorkyň SS. Osvobozené vězněné ženy vybíhaly z domů, aby nás mohly přivítat. Jejich radost z osvobození byla tak velká, že ji ani nemohu popsat. Tábor náhle opanoval mohutný

¹⁵¹ NEZBEDOVÁ, Jindra. *Květy na bunkru*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1971, s. 266.

halas a odevšud zněl veselý smích, hlasitý pláč, všichni zmateně pobíhali kolem a hlasitě křičeli.

V tuto chvíli ke mně přišel můj poboční podporučík Zigmund s hlášením, že na druhé straně cesty jsou ještě dva domy oplocené ostnatým drátem a tento drát je nabitý elektrinou. Dále hlásil, že brána do tábora je stále uzamčena na závoru, opatřena zámky a dveře do domů, že jsou také pozamykané. Z okének prý hledí tváře žen a z nitra domů je slyšet volání o pomoc.

Okamžitě jsem rozkázal přivést velitele tábora a nakázal mu vypnout elektrinu okolo celého tábora. Na můj dotaz, co je tam zamčeno za ženy odpověděl, že v tomto malém táboře jsou z rozkazu Hitlera zamčeny jen vězeňkyně židovského původu.

Dále řekl, že ženy v této budově měly být v době, kdy budou Američané 20 kilometrů od tábora spáleny. Vše měl provést tak, že měl budovu polít benzínem a potom zapálit. Po odemčení brány do tohoto tábora jsme zjistily, že kolem celého obvodu domů jsou připraveny sudy s benzínem. Ptal jsem se tedy velitele, zda by vykonal rozkaz k zapálení domů. Na to mně odpověděl, že je původem důstojníkem z ozbrojených složek Wehrmachtu a že funkci velitele tábora dělá teprve jen pár dnů. A dále pokračoval, že on by ve skutečnosti nikdy takový rozkaz nevykonal.

Už jsem ho neposlouchal a šel jsem raději pryč. Dveře do domů již naši vojáci otevřeli. Chtěl jsem tedy vejít dovnitř, ale voják u dveří mě chytil za ruku. Ze dveří vycházel nepříjemný pach, jakoby se tam rozkládala lidská těla. Potom začaly vycházet ze dveří ven na denní světlo stále žijící ženy. Byly tak zesláblé, že se ani nedokázaly udržet na nohou....¹⁵²

Madeleine Malet: „Ti mladí muži to nakonec udělali báječně. Po celou dobu jejich útoku na tábor nepadl jediný výstřel. Po vniknutí do tábora zajali ihned komandanta. Žádali po něm, aby jim odevzdal svoji zbraň. Komandant odmítl. Potom

¹⁵² DABROWSKI, Bohun. Przebieg akcji na oboz koncentracyjny Holiszow. In *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008, s. 25.

ho vzali kolem ramen a odvedli ho kousek stranou. Komandant opět odmítl vydat svoji zbraň. Potom ho vojáci zastřelili.¹⁵³

K Holýšovu se sjíždějí esesmani zachraňovat pozice. Polští důstojníci a vojáci opouštějí tábor. Stahují se do lesa.¹⁵⁴

Marguerite – Marie Michelin: „Poláci navrhuji, že nás s sebou vezmou do lesa. Francouzky se však rychle rozhodly, že zůstanou. Tábor opouštějí Polky a Rusky. Odchází i polská doktorka. Opouští revír bez jediného zaváhání. Po chvíli se vydávají s vojáky na cestu. Jsou obtěžkané balíky z dek, ve kterých je bůhvíco. Všichni najednou zmizeli v lese. Doslova se rozpustili v dešti a mlze.“¹⁵⁵

S polskými partyzány odešlo celkem 18 vězňů. Později při repatriacích a navrácení vězňů do svých domovů byli tito „uprchlíci“ ponecháni svému osudu: „Utekly do Všeckar a dále do Německa. V případě jejich návratu nebudiž jim poskytována žádná podpora.“¹⁵⁶

Po odchodu Poláků 5. května z tábora do lesů byla brigáda celou noc v pohotovosti. Byl očekáván příchod první americké jednotky. 6. května ještě došlo na lesní křižovatce blízko kostela sv. Barbory k přestřelce s německou armádou. Polská hlídka postřelovala kulometnou palbou autokolonu s nákladem proviantu a zbraní, jedoucí z Černovic do Hradišťan.¹⁵⁷

K Francouzským a maďarským židovkám, které zůstaly, se připojili francouzští zajatci ze zajateckého tábora, společně se začali připravovat k obraně. K německému zásahu ale již nedošlo.

¹⁵³ VALEŠ, Jan. *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008, s. 76.

¹⁵⁴ NEZBEDOVÁ, Jindra. *Květy na bunkru*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1971, s. 267.

¹⁵⁵ VALEŠ, Jan. *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008, s. 48.

¹⁵⁶ Státní okresní archiv Domažlice. Fond Městský národní výbor Holýšov. *Záležitosti cizinců*. Inv. č. 294.

¹⁵⁷ BALCAR, Bohuslav. *Chodsko ve stínu hákového kříže II*. Kdyně: RB-Print, 2009, s. 47.

Ráno 6. května se konal poslední apel žen. Uprostřed dvora již nestály groteskně tragické postavy, hlídané německými psy, ale svobodní lidé, nasycení, čisti, připravení k odjezdu do vlasti. Vozy Červeného kříže čekaly. Odjížděly k soustředění do Horšovského Týna.¹⁵⁸

V koncentračním táboře bylo osvobozeno na 1000 vězeňkyň, převážně Francouzek a Polek, včetně asi 400 maďarských židovek. Správu tábora převzaly čtyři ženy, které měly zajistit styk s blížící se americkou armádou. Tlumočnicí angličtiny byla určena Francouzka Anne-Marie, ostatní dostaly jiné úkoly.¹⁵⁹ Holýšovská bojová akce brigádě ze strany USA zajistila navzdory silným sovětským protestům přiznání statutu spojenecké jednotky, ačkoliv, než k tomu došlo, existovalo na její činnost i mnoho protichůdných názorů na straně západních Spojenců i československé vlády. Přiznání statutu je ale historický fakt.¹⁶⁰ V průběhu povstání bylo v Holýšově zajato tři sta mužů, včetně 12 důstojníků, a dvě stě žen.¹⁶¹ Zatčení Němci byli převáženi do Klatov. Někteří uprchli s nakradeným majetkem, jiným se podařilo obléci se do civilu a vyčkávat pomoci Američanů.¹⁶²

Vzpomínky na osvobození Holýšova

Jednotky 2. pěší divize spojeneckých armád vyrazily v časných ranních hodinách z oblasti Horšovského Týna ke Staňkovu, Holýšovu a Plzni.¹⁶³ 6. května 1945 v dopoledních hodinách zarachotily na silnici první americké tanky.¹⁶⁴ Do Holýšova vstoupily jednotky 3. US Army, V. US Corps, 2. pěší divize, známé také pod názvem Indianhead, v 7:00 hodin ráno. Jedinou překážkou postupujícím jednotkám jsou dva neobsazené zátarasy vystavěné místní jednotkou Volkssturmu na

¹⁵⁸ NEZBEDOVÁ, Jindra. *Květy na bunkru*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1971, s. 270.

¹⁵⁹ FIŠER, Jiří. *Tam, kde stával Flossenbürg*. Holýšov: Jiří Fišer, 2010, s. 27.

¹⁶⁰ BALCAR, Bohuslav. *Holýšov: Osvobození 1945*. Domažlice: Resonance, 2014, s. 20.

¹⁶¹ LAŠTOVKA, Vojtěch. Nacistické koncentrační, zajatecké a pracovní tábory. In *Minulostí západočeského kraje*. Praha: Albis International, 1976, s. 30.

¹⁶² NEZBEDOVÁ, Jindra. *Květy na bunkru*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1971, s. 267.

¹⁶³ VALEŠ, Jan. *Šest májových dnů*. Holýšov: Město Holýšov, 2002, s. 10.

¹⁶⁴ BALCAR, Bohuslav. *Chodsko ve stínu hákového kříže II*. Kdyně: RB-Print, 2009, s. 46.

hlavní komunikaci procházející obcí směrem na Plzeň.¹⁶⁵ Volkssturm byl Čechy odzbrojen a ti pak také přebírali policejní moc.

K určení příjezdu hlavní skupiny sil 2. pěší divize do Holýšova musíme použít staňkovské kroniky. Kronikář v zápisu uvádí průjezd kolony Staňkovem v 11:00 hodin. Můžeme proto předpokládat, že hlavní síly 2. pěší divize vstupují do obce Holýšov těsně před 12. hodinou. Pro německé obyvatele obce je přítomnost spojenců vysvobozením z nekonečných černých snů o příchodu vojáků z východní fronty. Pro českou menšinu znamená dnešní den definitivní konec válečných útrap.¹⁶⁶ Dobyta svoboda byla uhájena a bylo dokončeno osvobození Holýšova od nacistické nadvlády. Do tábora přijely první vozy Červeného kříže. Do tábora začali přicházet první Češi z Holýšova s potřebnými věcmi – s šatstvem a jídlem. Nemocné ženy umístěné na táborovém revíru převezl Červený kříž do nemocnice v Plzni – Borech. Dvě z nich – Polka Kazimíra Wisnierovska a maďarská židovka Judith Hanachs v Plzni zemřely na tuberkulózu. Tyto oběti v Holýšově pochovány nejsou.

Další spojenecké jednotky přicházející do Holýšova si zvolily jako svoji základnu areál bývalé muniční továrny.¹⁶⁷ Některé se ubytovávají v administrativní budově muniční továrny.¹⁶⁸

„Vzpomínám si, že u nádraží a při trati byly dva tranzitní mužské tábory, nevím, jaká byla jejich národnost, ani odkud přišli, byli velmi hubení a kostnatí. Měli jsme příkaz nic jim nedávat, ani jíst, ani pít, byli tam i mrtví. Neviděl jsem uvnitř tábor ani jsem nepotkal žádného polského vojáka. Asi předtím odešli do lesa.“¹⁶⁹

„Město bylo mrtvé. Nádraží a železnice zničeny, nevzpomínám si, že bych viděl živou duši v ulicích, jen nedaleko nádraží lidi z transportů, které již Němci ukončili. Byli tam i někteří jedinci, co opustili tábory, ale my jsme měli rozkaz je tam

¹⁶⁵ VALEŠ, Jan. *Holýšov v dobové fotografii 1938-1945*. Praha: Věra Nosková, 2013, s. 109.

¹⁶⁶ TÝŽ. *Šest májových dnů*. Holýšov: Město Holýšov, 2002, s. 11.

¹⁶⁷ VALEŠ, Jan. *Holýšov v dobové fotografii 1938-1945*. Praha: Věra Nosková, 2013, s. 110.

¹⁶⁸ VALEŠ, Jan. *Šest májových dnů*. Holýšov: Město Holýšov, 2002, s. 11.

¹⁶⁹ Rozhovor s belgickými veterány 17. střeleckého pluku vedený Naděždou Morávkovou. Přepisy rozhovorů v archivu Střediska orální historie SOHI při KHI FPE ZČU v Plni, Veleslavínova 42, Plzeň.

*zadržet. Zastavili jsme tanky kolem louky u nádraží. Pak jsme směřovali k ženskému táboru.*¹⁷⁰

Ještě téhož dne vstoupili spojeneční vojáci i do areálu pobočného koncentračního tábora v Holýšově. Jednou z vězněných žen zde byla i Marguerite – Marie Michelin ze známé průmyslové rodiny Michelin, vězněná za svoji účast v podzemním hnutí na území Francie, kde ukrývala především pronásledované církevní osoby.¹⁷¹

Součástí spojeneckých vojsk jsou i vojáci 17. belgického střeleckého praporu. Vojáci 5. roty tohoto praporu vykonávají svoji činnost i v Holýšově.¹⁷²

Činnost 5. roty v Holýšově v květnu 1945 se soustřeďovala především na udržování pořádku v místním koncentračním táboře a v místních zajateckých táborech, na organizaci návratu bývalých vězňů a totálně nasazených dělníků do jejich domovů, jednotka se také podílela na poválečné organizaci života v obci, ale i na vyhledávání zbytků ozbrojených nepřátelských skupin v okolí města. Velitel 5. roty Albert Gélise byl pověřen i jednáním s vojsky východní fronty. Na území města jednotka působila až do počátku června roku 1945.¹⁷³

Spojenecké jednotky

Belgický 17. střelecký prapor

Belgický 17. střelecký prapor byl od března roku 1945 součástí V. sboru a s ním potom včleněn v květnu roku 1945 do jednotek 3. armády generála Pattona. Historie tohoto belgického praporu se začala psát v lednu roku 1945. Jednotka se skládala především z vojáků bývalé podzemní armády, kteří působili v oblasti provincie Lutych. V březnu roku 1945 byl prapor zařazen jako motorizovaná pěchota k 3. skupině stíhačů tanků V. amerického sboru. S tímto sborem vstoupili vojáci 17.

¹⁷⁰ Tamtéž.

¹⁷¹ VALEŠ, Jan. *Holýšov v dobové fotografii 1938-1945*. Praha: Věra Nosková, 2013, s. 111.

¹⁷² Tamtéž, s. 120.

¹⁷³ BALCAR, Bohuslav. *Hvězdy a pruhy nad Chodskem*. Kdyně: RB-Print, 2010, s. 85.

belgického praporu dne 6. 5. 1945 na území západních Čech a dne 7. 5. 1945 vstoupili do Plzně. Belgický 17. střelecký prapor používal jako označení jednotky znak spojeneckých stíhačů tanků - černého pantera, drtícího ve svých zubech německý tank.

174

2. pěší divize 3. americké armády

Vznik 3. armády se traduje už od první světové války a to k datu 7. listopadu 1918. Od doby vzniku do konce 2. světové války se v jejím čele vystříдалo několik velitelů. Velitelem, který měl tuto armádu na starosti od května 1941 do února 1943, byl generálporučík Walter Krueger. Pod jeho velením měla 3. armáda ten nejlepší výcvik a patřila k prestižním jednotkám. Od února 1943 do konce roku 1943 velel armádě generálporučík Courtney H. Hodges, za jehož velení byl prováděn masový nábor a tvrdý výcvik, aby armáda složená z malých jednotek dosáhla plné síly sboru. Nasazení 3. armády do 2. světové války nastalo v červenci 1943, kdy přišel rozkaz přemístit armádu do amerických přístavů k nalodění pro cestu do zámoří. Celý přesun armády do přístavů trval až do 30. prosince 1943 a v přístavu bylo připraveno 208 566 důstojníků a mužů soustředěných do 5 divizí.

Generál Patton vyslal k osvobození Československa dva sbory. Na pravém křídle sboru postupovala 2. pěší divize (indiánská) směrem Domažlice - Klatovy a Plzeň. Společně s 1. divizí byla 9. pancéřová a s 2. divizí 16. pancéřová. 18. 4. 1945 překračují první americké průzkumné jednotky 90. pěší divize naše hranice u Hazlova u Aše.¹⁷⁵

Polští partyzáni po osvobození

Zcela poslední bojovou akci polská brigáda uskutečnila v Hradišřanech. Společně s Američany odzbrojila štáb XII. bojového sektoru německé 7. armády. Do zajetí bylo vzato 70 důstojníků vyšších hodností a 500 vojáků. Po jednáních Američanů a Britů

¹⁷⁴ VALEŠ, Jan. *Šest májových dnů*. Holýšov: Město Holýšov, 2002, s. 4.

¹⁷⁵ 3rd Army. In: *3army-plzen* [online]. 2014 [cit. 30. 03. 2015]. Dostupné z: <<http://www.3army-plzen.cz/historie/a3-armada/>>.

s velením brigády bylo rozhodnuto, že se brigáda stane součástí americké armády. Tak pak od 7. května převzala zásobování polských jednotek.

V Bernarticích se rozmístilo brigádní velitelství a s ním i skupina polního četnictva. První prapor brigády se usadil v Dubci, druhý byl v Pavlíkově, třetí v Trískolupech a čtvrtý v Dehetné. Ve Strachovicích byla dislokována autokolona a v Přesu spojovací rota. Ve vesnicích, kde byli nově dislokováni, se polští vojáci chovali stejně jako v dřívějších místech. Jejich řady neustále rostly, protože k brigádě se připojovali propuštění polští váleční zajatci, vězňové i osoby zavlčené na nucené práce, čímž stoupaly i nároky na jejich zásobování. Drancování obsazených vesnic a jejich okolí se stávalo závažným problémem pro bezmocné, právě se konsolidující československé státní orgány.¹⁷⁶

Přepadávali a drancovali obce: dvakrát Svatou Kateřinu, dále Jarošov, Holýšov, Hradišňany, Touškov-Ves, Novou Ves a mnoho dalších. Odváděli s sebou dobytek, vepře, zabavovali máslo, vejce, brambory. Loupili kola, oděvy, peníze.

Znásilňovali české ženy. V muniční továrně v Holýšově odcizili mnoho přístrojů a třaskavin. Prováděli to vždy se zbraní v ruce, s vyhrožováním a bitím. V Líšné přepadli 14. června 1945 v noci stráž Revoluční gardy. Při rabování se odvolávali na povolení americké armády.

Teroristé z Polska se nezastavili ani před vraždami. Zastřelili údajně 6. července 1945 dva příslušníky československé armády, poručíka Šindeláře a vojína V. Malínu, a jejich mrtvolu pohodili v lese.¹⁷⁷

Po intervencích místních úřadů, československé vlády i tisku nařídilo 21. června velitelství 3. armády USA provést urychleně odsun polské brigády z československého území. Na cestu po Evropě byli Poláci vybaveni americkými uniformami a červenými rukávovými páskami, na nichž byl nápis Poland. Rovněž

¹⁷⁶ BALCAR, Bohuslav. *Chodsko ve stínu hákového kříže II*. Kdyně: RB-Print, 2009, s. 47.

¹⁷⁷ MAZUR, Josef. Podle vytyčených směrnic. *Hraničář*. č. 10, s. 3-6.

vozidla brigády byla označena americkým způsobem, včetně armádního znaku USA.¹⁷⁸

26. června se Poláci přemístili z vyjedených vesnic u Holýšova dále na západ k Bernarticím. V červenci byla brigáda začleněna do armádního sboru generála Anderse, který velel polské armádě na západní frontě. K 29. červenci 1945 měla brigáda téměř 1 200 vojáků a důstojníků a disponovala třemi děly, 40 kulomety, téměř dvěma tisíci pušek a samopalů.¹⁷⁹

V polovině srpna 1945 pak Poláci opustili Bernarticko a přesunuli se do americké okupační zóny v Německu, kde byli využiti pro strážní službu. Odtud je čekal návrat do jejich vlasti – do Polska.¹⁸⁰

V červnu 1946 bylo velení brigády zrušeno a v roce 1947 pod neustálým tlakem ze sovětské a polské prosovětské strany byly z jejich řad ustavené strážní jednotky na území tehdejšího západního Německa rozpuštěny. Mnoho jejich velících důstojníků pak odešlo do USA, řada příslušníků brigády stejně jako členů jiných frakcí NSZ byla v poválečném Polsku ovládaném již prostalinským mocenským aparátem uvězněna, část z nich pak byla dokonce popravena.¹⁸¹

Továrna na munici po osvobození

Směsice problémů v atmosféře odsunu Němců a naopak přistěhovávaní nových občanů bez vzájemné znalosti a vztahu k místu byla dosti pestrá. Řešil se návrat válečných zajatců do vlastí. Byly organizovány brigády na úpravu obce po výbuchu způsobeném bombardováním. Brigádně probíhala i obnova závodu. Velké potíže dělalo sehnání alespoň minimálních mezd pro dělníky, což bylo zajišťováno např. prodejem různých věcí z vybavení závodu. Vedení měla v rukou vojenská správa firmy Metallwerke Holýšov v čele s poručíkem Hebkým a národním výborem. Závod

¹⁷⁸ FIŠER, Jiří. *Tam, kde stával Flossenbürg*. Holýšov: Jiří Fišer, 2010, s. 29.

¹⁷⁹ BALCAR, Bohuslav. *Chodsko ve stínu hákového kříže II*. Kdyně: RB-Print, 2009, s. 47.

¹⁸⁰ FIŠER, Jiří. *Tam, kde stával Flossenbürg*. Holýšov: Jiří Fišer, 2010, s. 29.

¹⁸¹ BALCAR, Bohuslav. *Holýšov: Osvobození 1945*. Domažlice: Resonance, 2014, s. 20.

byl v takové situaci, že byl určen k likvidaci. Teprve na zákrok Národní správy a závodní rady byl udržen.¹⁸²

Od června roku 1945 o továrny projevil zájem závod Zbrojovka Brno. Po ukončení činnosti Zbrojovky Brno v roce 1947 byly z Holýšova odvezeny všechny speciální stroje a Závod I převzal podnik Škoda Plzeň. Následoval vznik a postupné střídání výrobních subjektů - Kovodělných závodů Holýšov, ČSAO Holýšov, LIAZ Holýšov, SVA Holýšov. V roce 2009 byla výrobní činnost v továrně ukončena.

Závod II byl po válce částečně využíván pro delaboraci válečné munice a v roce 1950 zde byla zřízena kasárna Československé lidové armády. V roce 2000 byl areál předán městu Holýšov a postupně zde vyrostla průmyslová zóna.¹⁸³

Koncentrační tábor po osvobození ve vzpomínkách pamětníků

Catherine Roux: „*dne 6. 5. vstoupili do tábora první spojenečtí vojáci. S nimi přišli do tábora i tři francouzští důstojníci a žádali ženy, aby napsaly dopisy domů. Další den vstoupili do tábora pracovníci Mezinárodního červeného kříže.*“¹⁸⁴

Marie Beck-Pfeiffer: „*V táboře jsme po osvobození pobývaly ještě 15 dnů. Po této době byl konečně zorganizován náš převoz domů. Z Holýšova nás odvezly spojenecké nákladní automobily.*“¹⁸⁵

Paní Myriam Dupláková se do tábora dostala hned v prvních dnech po osvobození. Na svoji návštěvu tábora vzpomíná: „*Dne 6. 5. 1945 jsem se byl po obědě podívat v koncentračním táboře v Pičmanově statku. Ve statku byly, co si vzpomínám, Francouzky a Belgičanky. Už byly oblečené v civilních šatech, co jim dali lidé z obce. Francouzky stále nevěřily, že jsou již opravdu svobodné. Byla jsem se podívat i*

¹⁸² NEZBEDOVÁ, Jindra. *Květy na bunkru*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1971, s. 79.

¹⁸³ Dům dějin Holýšovska. *Muniční továrna Metallwerke Holleischen GmbH*.

¹⁸⁴ VALEŠ, Jan. *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008, s. 61.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 65.

v jedné cimře, kde byly ubytovány. Cimra se nacházela ve velké budově bývalé sýpky a vybavuji si veliké palandy a stůl z tlustých a nehoblovaných fošen.

Asi týden po osvobození uspořádaly francouzské ženy v táboře malou oslavu. Na této slavnosti se zpívaly písničky, přednášely básně a hrály různé scénky. Některá děvčata zůstala v táboře ještě týden, než odjela domů.“

Na děvčata z koncentračního tábora, která docházela po osvobození do Holýšova, si pamatuje i paní Anna Teringlová z Holýšova. Ta ve svých vzpomínkách uvedla: *„Na konci války přicházely často do Holýšova osvobozené ženy z koncentračního tábora. Místní lidé jim v Holýšově pomáhali shánět šaty, aby nemusely stále chodit v těch táborových pruhovaných. Jedna šla i kolem našeho domu a můj otec jí navrhnul, aby se přišla najíst. Později k nám začala chodit pravidelně a byla u nás víc než v táboře. Do tábora se vracela jen spát. Pokud si vzpomínám, tak byla ubytovaná v budově ovčína. Protože jsme byly obě stejně staré a stejně velké, dala jsem jí nějaké svoje šaty.“*

Zajímavé svědectví o existenci koncentračního tábora v Holýšově zaznamenal bývalý stodský občan Ondřej Jindřich ve své zprávě o činnosti revolučního výboru ve Stodě v květnu 1945: *„Kolem 15. 5. 1945 přivedla Věra Jindřichová ke mně do radnice šest ruských dívek, které byly oblečeny v trestaneckých šatech s čísly. Ženy se jmenovaly Walja Demina, Lidija Kriuloscherwa, Marija Kosnogowa, Marija Gaschenko, Ksenja Zuzarenko a Ulalja Lobkoneskaja. Ženy vyprávěly, že byly drženy v různých koncentračních táborech a naposledy v Holýšově.“*

V Holýšově byli dle jejich slov všichni SS velmi zlí. Každý den prý dostaly pětadvacet ran. Dále je prý SS tahali za vlasy, až měly oteklý obličej. Němci jim měli dávat injekce, aby zemřely. Dále jim prý byla pravidelně odebírána krev pro německé vojáky na frontu. Která žena jí nechtěla dát, byla bita.¹⁸⁶

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 26.

Převážná většina lidí zavlčených do Holýšova ze všech končin Evropy se dočkala osvobození. Počet obětí však nelze přesně vyčíslit.¹⁸⁷

Summary

The story of camp Holysov starts in 1938, when the Czechoslovakia was shrunk by the Sudetenland after the Munich Conference. Holysov (Holleischen) had already been inhabited increasingly German population. At the beginning of the war, when the first successes of the German Army were carried off, was created labour camp for French prisoners in Holysov where they worked at a local factory ammunition.

During the war, expanding the munitions factory needed more manpower so it has been imported more and more prisoners of war of various nationalities over five years to Holysov town. The concentration camp, as a branch of the concentration camp Flossenbürg, was created in april of 1944 and it has been used as a accommodation mostly for French and Hungarian Jewish girls and women who went to work in the munitions factory – in complex number two in forrest called Horina which was situated to the north above the city.

Conditions of the camp were similar like other concentration camps in the Protectorate. However, it must be said and emphasized, that despite the bad behavior commanding Gestapo or patrol platoons, camp in Holysov was not extermination. Of course, the deaths have been occurred in the factory or when women worked in a quarry. The final number of deaths was not and is not traceable. Often at night leaving a German truck with a tarp over the back somewhere in the city. We could find and identify 22 war graves at the local cemetery in Holýšov. These prisoners did not live to see the liberation on May of 5th. Murders and deaths have been more in a concentration camp Holysov definitely, we are sure more than 22. How much? We can only speculate.

¹⁸⁷ NEZBEDOVÁ, Jindra. *Květy na bunkru*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1971. s. 270.

Prameny a literatura

Archivní prameny

Dům dějin Holýšovska, Holýšov. *Muniční továrna Metallwerke Holleischen GmbH.*

Tamtéž. *Sudety.*

Tamtéž. *Zajatecké tábory v Holýšově.*

Státní okresní archiv Domažlice. Fond Jiřího Fišera. *Italští váleční zajatci.*

Tamtéž. Fond Městský národní výbor Holýšov. *Civilní válečné hroby.* Inv. č. 322.

Tamtéž. *Záležitosti cizinců.* Inv. č. 294.

Státní oblastní archiv Plzeň. Fond Osobní pozůstalosti. Vladimír Böhm. *Osobní korespondence se svoji ženou.* Číslo kartonu: 3.

Tamtéž. Fond Osobní pozůstalosti. Václav Němec. *Soupisy památných míst protifašistického odboje podle jednotlivých okresů: Seznam hrobů vězňů z koncentračního tábora v Holýšově.* Číslo kartonu: 5.

Tamtéž. *Soupisy památných míst protifašistického odboje podle jednotlivých okresů: Hlas revoluce.* Číslo kartonu: 5.

Ústní prameny

Rozhovory s belgickými veterány 17. střeleckého pluku vedené Naděždou Morávkovou ve dnech 5. – 6. 5. 2014 a 5. 5. 2015 v Plzni, korespondence Naděždy Morávkové s Louisem Gihoulem 2014 – 2015. Přepisy rozhovorů jsou k dispozici v archivu Střediska orální historie SOHi při KHI FPE ZČU v Plzni, Veleslavínova 42, Plzeň. Tlumočení a překlady Danuše Bělohávková.

Literatura

DABROWSKI, Bohun. Przebieg akcji na oboz koncentracyjny Holiszow. In *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008. 104 s.

JAWORSKI, Stanislaw. Uwolnienie obozu w Holiszowie. In *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008. 104 s.

LAŠTOVKA, Vojtěch. Nacistické koncentrační, zajatecké a pracovní tábory. In *Minulostí západočeského kraje*. Praha: Albis international, 1976. ISBN 978-80-86971-44-5.

NEZBEDOVÁ, Jindra. *Květy na bunkru*. Plzeň: Západočeské nakladatelství, 1971. 269 s.

VALEŠ, Jan. *Koncentrační tábor Holýšov 1944-1945: Francouzské deníky*. Holýšov: Město Holýšov, 2008. 104 s.

TÝŽ. *Šest májových dnů*. Holýšov: Jan Valeš, 2005. 28 s.

O autorech

Lukáš Taitl (*1991) je studentem obor Historická studia se zaměřením na vzdělávání na Fakultě pedagogické Západočeské univerzity v Plzni.

e-mail: Lukas.Taitl@seznam.cz

PaedDr. Naděžda Morávková, Ph.D. (*1961) je vedoucí katedry historie na FPE ZČU v Plzni.

e-mail: moravkov@khi.zcu.cz